

ETIKA A SOCIALIZMUS

STANISLAV JEDYNAK, *Etyka i socjalizm*

Požiadavky, ktoré kladie socialistickú spoločnosť súčasnosti na marxistickú etiku, sú nielen veľmi závažné z hľadiska ďalšieho vývinu tejto spoločnosti, ale aj veľmi náročné, a to tak obsahom, ako aj rozsahom. Fakt, že socialistická morálka znamená kvalitatívne novú etapu vo vývine morálneho vedomia človeka, znamená, že sa dnes v celej šírke nastoľujú nové otázky v relácii človeka, jeho morálky a socialistickej spoločnosti. Tento moment je tým závažnejší, že marxistická etika nerieši problematiku morálky človeka v podmienkach socialistickej spoločnosti odtrhnúť od konkrétnej sociálnej reality, nerieši ju ani intuitívne, ani apriórne, ale obracia sa ku každodennej praxi tejto spoločnosti. Preto tu vystupuje také široké pole etických problémov, ktoré sú dnes pre socialistickú skutočnosť mimoriadne aktuálne. Z tohto faktu vyplýva nielen spomínaný široký rozsah morálnej problematiky, ale aj náročnosť v odpovediach, ktoré je marxistická etika povinná dať na jednotlivé otázky.

Z tohto hľadiska treba pozitívne oceniť zámer poľského filozofa Stanisława Jedynaka. Jeho knižka *Etyka a socjalizm* (Instytut wydawniczy CRZZ, Warszawa 1974, 257 s.) sa hlási k tým titulom, ktoré sa snažia o konštruktívny pohľad a odpovede na morálny fenomén socialistickej spoločnosti. Na prvý pohľad štruktúrne rozdelenie problematiky vyzerá dosť nesúrodne. Až po hlbšej analýze čitateľ zistí, že autorom postupne nastoľované a riešené otázky vytvárajú vzájomnú kontinuitu, cez ktorú čitateľ vniká do morálnej problematiky a súčasne i do jednotlivých oblastí spoločenského života socialistickej spoločnosti, kde morálny as-

pekt vystupuje najvypuklejšie. Tematicky je kniha bohato rozvrstvená, pretože Jedynaka zaujímajú nielen najvšeobecnejšie zásady a princípy socialistickej morálky, ako vlastenectvo, internacionalizmus, humanizmus, otázky morálneho pokroku a mieru, kolektivismus, problémy rovnosti, voľnosti, bratstva, ale aj otázky súvisiace s individuálnou etikou, a to či už vzťah k práci, alebo otázky šťastia, lásky, manželstva, povinnosti, cti, svedomia, alkoholizmu a podobne. Avšak najhodnotnejšie na tejto pomerne obsahom rozsiahlej publikácii je fakt, že autor pojal do morálnej problematiky socialistickej spoločnosti aj otázky profesionálnej etiky. Aj keď problematike lekárskej či právnickej, učiteľskej alebo inžinierskej etiky venuje v pomere k ostatným tematickým okruhom knihy pomerne málo priestoru, treba tento jeho zámer považovať za veľmi hodnotný. Autorov zámer je pozoruhodný aj preto, lebo vlastnej profesionálnej etike sa venuje nielen u nás, ale všeobecne málo pozorovanej. Pritom je to oblasť, ktorá v súčasnom svete získava nesmierny význam. Jedynak postrehol tento závažný moment a poukázal tak na dôležitý fakt, že problematika marxistickej etiky nie je úplná bez riešenia otázok profesionálnych etík.

Ťažko by bolo venovať pozornosť všetkým problémom, ktoré autor v knihe rieši. Treba však na úvod povedať, že čitateľ má pocit nielen teoretickej fundovanosti autora (prísny marxistický prístup k jednotlivým morálnym javom, schopnosť zovšeobecňovať, rozhľad a istotu v bohato citovanej a použitej literatúre), ale pociťuje aj praktické skúsenosti autora v tejto oblasti, ktorými veľmi vhodne ilustruje svoje teoretické konštatovanie.

Azda by sa autorovi mohlo vyčítať, čo nakoniec postrehne aj pozorný čitateľ, že sa v texte niekedy dopúšťa terminologických neujasneností. Domnievame sa, že v nijakom prípade nemôžeme pojem marxistická etika nahrádzať alebo zameniť pojmom socialistická etika, alebo pojem socialistická morálka suplovať pojmom marxistická morálka (s. 221), ako sa to Jedynakovi v texte stáva. Aj keď autor výrazne upozorňuje na diferenciáciu pojmov etika a morálka, a to hneď v úvodnej časti, dopúšťa sa chyby pri adjektívach odvodených spomenutých pojmov. Domnievame sa, že *pojem marxistická etika* adekvátnejšie vyjadruje zmysel a zámer tejto spoločenskovednej, teoretickej disciplíny, ktorá na základných princípoch marxistickej filozofie, najmä historického materializmu, analyzuje, vysvetľuje a zdôvodňuje morálny fenomén ktorejkoľvek spoločenskej formácie, ako termín socialistická etika. Pojem *socialistická morálka* vyjadruje morálny fenomén socialistickej spoločnosti a je prilihavejší a adekvátnejší ako termín marxistická morálka. Myslíme si preto, že tu nie je možná zámena spomínaných adjektív.

Vráťme sa však k tým problémom Jedynakovej knihy, ktoré sú pre čitateľa azda najpríťažlivejšie. Je to už spomínaná oblasť profesionálnej etiky, ktorá tvorí jednu z prvých kapitol jeho publikácie. Autor upozorňuje, že jednotlivé profesionálne etiky zahrnujú vo svojich kódexoch zásady všeobecnej etiky, ale súčasne sú eticko-morálnymi dispozíciami, ako tieto zásady realizovať v daných konkrétnych situáciách (s. 31, 32). Analyzujúc jednotlivé druhy profesionálnych etík, autor k nim pristupuje jednak historicky a jednak normatívne. Z historického hľadiska sa čitateľ dozvie, že lekársku etikú treba považovať za jednu z najstarších, lebo jej hlavné zásady sformuloval už Hyppokrates a o hlavných morálnych zásadách právnikov hovoril už Cicerón. Avšak Jedynak nehovorí o histórii len v kontexte so svetovou historiografiou, ale omnoho

väčšiu pozornosť venuje historickému vývinu etiky v Poľsku: spomína predvojnový *Kódex deontologický etiky lekárskej* z r. 1935 a *Zásady advokátskej etiky* schválené v Poľsku Advokátskou radou r. 1961. Autor potom vymenúva hlavné morálne zásady jednotlivých profesií, vyúsťujúce do istých morálnych noriem, ktoré by mal každý, kto pracuje v danej profesii, dodržiavať. Je nepochybné, že zmysel a význam práva pre každú spoločnosť je veľký. V socialistickej spoločnosti slúži právo záujmom robotníckej triedy, je nanajvýš spravodlivé a objektívne. Z tohto hľadiska vyplývajú aj pre právnikov určité morálne zásady, ktoré musia dodržiavať vo svojej praxi: právnik musí byť spravodlivý, precízny, dôkladný, lojálny, musí dbať o svoje meno, ako aj o meno svojho podniku, musí byť nestranný, musí zachovávať jemu zverenú tajomstvá atď. (s. 42, 44). Podobne Jedynak rozvíja pred čitateľom morálne normy, ktoré sú platné a záväzné pre lekára, učiteľa, vedca, inžiniera.

V dejinách morálnych teórií každý etický systém zahrnoval do svojej problematiky aj otázku morálneho ideálu človeka. Z hľadiska marxistickej etiky dnes vieme zdôvodniť, prečo tieto morálne ideály zostávali len ideálmi, prečo nebolo možné realizovať ich v skutočnosti. Socialistický morálny ideál človeka vychádza zo všestranného rozvoja ľudskej prirodzenosti, pričom socialistická spoločnosť, v ktorej je človek zbavený nielen ekonomického, ale akéhokoľvek iného otroctva, vytvára pre tento všestranný rozvoj človeka najoptimálnejšie podmienky. Len za týchto okolností je možné o ideáli nielen hovoriť, ale ho aj realizovať, aktualizovať v každodennej praxi. Jedynakov prístup k problematike morálneho ideálu je podložený jednak porovnávaním s chápaním morálneho ideálu u B. Prusa (užitočnosť, dokonalosť, šťastie) i s Kotarbiňského predstavou morálneho ideálu v jeho „nezávislej etike“ (záujem o niečo, ľúbiť niekoho, rozvážne žiť). Spočíva aj na

autorovom úsilí zdôrazniť tie nové okolnosti, ktoré determinujú novú kvalitu socialistického morálneho ideálu. Pre socialistickú spoločnosť je človek najvyššou hodnotou a jeho šťastie je najvyšším morálnym cieľom tejto spoločnosti. Z týchto základných princípov socialistickej spoločnosti vyplýva aj nová kvalita socialistického morálneho ideálu. Poľský filozof nezabúda pri analýze tohto morálneho fenoménu na marxistický, dialektický prístup k tomuto javu. Upozorňuje, že „morálny ideál treba chápať ako systém morálnych regúl, ktoré sa dotýkajú a rozvíjajú u daného jednotlivca v jeho zväzku s druhými ľuďmi i s celým spoločenstvom v danej historickej dobe“ (s. 54), čím nepriamo naznačuje, že je to jav historický, meniteľný a variabilný. Jedynak však poukazuje nielen na teoretické aspekty tohto fenoménu, ale upozorňuje aj na jeho praktickú stránku: viackrát akcentuje závažnú myšlienku, že morálny ideál sa vytvára a formuje v pracovnom procese človeka. Je dokázané, že jednotlivé morálne hodnoty, ktoré socialistický morálny ideál obsahuje, ako spravodlivosť, pracovitosť, poctivosť, úcta k socialistickým ideám atď., vznikajú a formujú sa v pracovnom, tvorivom živote človeka (s. 66). Konzekventným pokračovaním týchto myšlienok poľského filozofa je ďalšia rozsiahla stať autorovej knihy, ktorú venuje otázke socialistickeho kolektivismu. Zaujímavé sú jeho myšlienky najmä o definícii kolektívu, o jeho názore na výchovu ku kolektivismu, ako aj myšlienky o hlavných zásadách a normách kolektívneho života človeka.

Na Jedynakovej knihe je pozoruhodná okolnosť, že z riešenej problematiky vzťahu etiky a socialistickej spoločnosti nevynecháva takú dôležitú otázku, ako je otázka vojny a mieru. Zvyčajne sme svedkami toho, že publikácie zaoberajúce sa problematikou socialistickej morálky nezahrňujú do svojej koncepcie tento závažný moment. Nezamýšľajú sa a neriešia túto dôležitú a vážnu otázku, akoby zabúdali, že vlastne „mier možno považovať za

najvyššiu hodnotu, ktorá podmieňuje rozvoj ostatných hodnôt“ (s. 161). Vo vlastnej etickej problematike je mierové spoluzitie základným východiskom pre realizáciu socialistického humanistického ideálu. Poľský filozof potom podrobne analyzuje myšlienku „večného mieru“, ktorá sa v histórii ľudských dejín vždy znova objavuje a opakuje: Epos o Gilgamešovi, práce Aristotela, Plutarcha, Morusa, Grotia, Rousseaua, Diderota, Kanta, Owena, Spencera a ďalších autor prekladá ako dôkaz túžby ľudstva po mieri a ako doklad proti všetkým pesimistickým riešeniam tejto otázky.

Dokladom tematicky bohatého okruhu problémov Jedynakovej knihy je aj skutočnosť, že poľský filozof neváhal zaradiť do svojej publikácie popri najvšeobecnejších princípoch socialistickej morálky aj otázky každodenného morálneho života človeka v socialistickej spoločnosti. Postupne analyzuje jednotlivé kategórie individuálnej morálky človeka, ako povinnosť, svedomie, česť, morálnu hodnotu človeka a pod. Zaujímavé a pozoruhodné sú jeho myšlienky o ľudskom svedomí. Svedomie chápe ako jednu z foriem morálneho vedomia človeka, ktoré vyplýva z počtu povinností (s. 191). Podľa autora je to „schopnosť človeka, vyvolaná jeho konaním a súčasne hodnotením tohto konania“ (s. 191). Svedomie ako fenomén ľudskej mravnosti sa geneticky postupne vyvíja u človeka, pričom v tomto procese má primárnu úlohu výchova.

Záverom by sme mohli Jedynakovu publikáciu *Etika a socializmus* hodnotiť ako prácu vysoko marxistickú. Poľský filozof sa usiloval nielen o vyčerpávajúci pohľad na rozsiahlu a zložitú morálnu problematiku v podmienkach socialistickej spoločnosti, ale nezapodol poukázať (najmä v záverečnej kapitole knihy) ani na základné východiská marxistickej etiky, ktoré v aplikácii na jednotlivé konkrétne morálne javy hovoria o nich ako o javoch triednych a historických, teda o javoch variabilných, meniteľných. Treba vy-

soko oceniť aj Jedynakovo apelovanie na čitateľa, aby sám vyjadril svoje postoje a názory na riešenú problematiku, pretože autor si veľmi dobre uvedomuje, že mar-

xistická etika je disciplínou, ktorá je tvárou obrátená ku každodennej praxi socialistickej spoločnosti.

B. Hlavová

O DETERMINIZME SYNTETICKY

Sovremennij determinizm, zakony prirody

O problémoch determinizmu, kauzality a zákonitosti vyšlo v posledných rokoch aj z pera marxistických filozofov mnoho prác, z ktorých niektoré majú fundamentálny význam. Nastolené problémy sa v nich posudzujú z rôznych aspektov. Ukázalo sa, že analýza problémov determinizmu je úzko spätá s objasňovaním javov a procesov materiálneho sveta, vedecko-praktickej činnosti človeka, a preto je v úzkej spojitosti so svetonázorovou oblasťou. Z tohto hľadiska je vysvetliteľný aj ostrý filozofický boj o chápanie determinizmu, príčinnosti a zákonitosti v rôznych filozofických systémoch.

Zborník *Súčasný determinizmus, zákony prírody* (Sovremennij determinizm, zakony prirody. Mysl, Moskva 1973, 526 s.), napísaný poprednými sovietskymi filozofmi, ktorý vyšiel v známej sérii *Dialektický materializmus a súčasná prírodoveda*, je pokusom o „systematizáciu dosiahnutých výsledkov o skúmaných problémoch“ (s. 3). Zameriava pozornosť predovšetkým na odhalenie súčasných zvláštností stavania a rozpracúvania problému determinizmu, príčinnosti a zákonitosti.

Práca je rozdelená do štyroch tematických častí. 1. *Všeobecnometodologické problémy determinizmu*, 2. *Kauzalita a zákony*. *Všeobecnometodologické problémy*, 3. *Problémy determinizmu vo fyzike*, 4. *Determinizmus v biológii*.

V prvej kapitole, ktorú napísal akademik B. M. Kedrov, sa analyzuje vedecká koncepcia determinizmu. Autor vychádza z učenia klasikov o všeobecnej súvislosti javov, ktorá je z hľadiska dia-

lektického materializmu objektívna a nezávislá od vedomia človeka. „Ludia sú schopní túto súvislosť len poznávať a poznajúc ju, využívať na svoje ciele“ (s. 26). Z tohto aspektu rozoberá vzťah univerzálnej a príčinnej súvislosti javov, rôzne úrovne zákonitej súvislosti javov, pojmy determinizmus, nevyhnutnosť a náhodnosť, gnozeologické aspekty učenia o determinizme, ako aj vzťah nevyhnutnosti a slobody. Autor dokazuje, že človek koná slobodne vtedy, keď má schopnosť a možnosť prijímať určité riešenia, ktoré berú do úvahy objektívne zákony prírody, spoločnosti alebo ľudského myslenia. Takéto ponímanie slobody neprotirečí nevyhnutnosti, ale opiera sa o ňu a predpokladá ju. Mnohé závery, ktoré autor robí, sú netradičné, pritom však neprotirečia, ale naopak, vyplývajú zo základných princípov dialektickomaterialistickej filozofie a sú v súlade s faktami súčasnej vedy a spoločensko-historickej praxe.

Ďalšie kapitoly sú venované už špeciálnejším problémom. Analyzuje sa v nich vzájomný vzťah udalostí a materiálnych objektov, princíp heuristickej jednoduchosti v poznaní zákonov, laplaceovský ideál vedeckej teórie a jeho postavenie v súčasnej vede, ako aj vzťah determinizmu a dialektickomaterialistického monizmu.

Nové fyzikálne teórie v prvej polovici 20. stor. — teória relativity a kvantová mechanika — donútili prírodovedcov znova prehodnotiť problém štruktúrnej organizácie materiálneho sveta. Vznikla nová koncepcia sveta fyzikálnych udalostí ako alternatíva sveta vecí a objektov. L. G.